УДК 378.147

Олександр Малихін, *доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету*

УПРАВЛІННЯ Й САМОУПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті висвітлюються специфічні ознаки управління й самоуправління організацією самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Автор виділяє п'ять методологічних положень, на ґрунті яких будується система управління пізнавальною діяльністю суб'єкта навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Стосовно організації й управління самостійною навчальною діяльністю студентів вищих педагогічних навчальних закладів найбільш значущим визнано програмно-цільовий підхід.

Ключові слова: *управління, самоуправління, організація, самостійна навчальна діяльність, вища педагогічна школа.*

Літ. 5.

Александр Малыхин

УПРАВЛЕНИЕ Й САМОУПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье освещены специфические признаки управления и самоуправления организацией самостоятельной учебной деятельностью студентов высших педагогических учебных заведений. Автор выделяет пять методологических положений, на основании которых строится система управления познавательной деятельностью субъекта обучения в высшем педагогическом учебном заведении. Относительно организации и управления самостоятельной учебной деятельности студентов высших педагогических учебных заведений наиболее значимым признан программно-целевой подход.

Ключевые слова: *управление, самоуправление, организация, самостоятельная учебная деятельность, высшая педагогическая школа.*

Alexander Malykhin

SELF-DIRECTED LEARNING ACTIVITIES MANAGEMENT AND SELF-MANAGEMENT FOR STUDENTS OF HIGHER TEACHER TRAINING INSTITUTIONS

The article illuminates some specific peculiarities of self-directed learning activities management and self-management for students of higher teacher training institutions. The author chooses 5 methodological tenets that form the system of managing students' cognitive activities at a higher teacher's training institution. Concerning self-directed organizing and managing students' learning activities at higher teacher training institutions, a goal-oriented-curriculum approach is recognized as the most valuable one.

Key words: *management, self-management, organizing, self-directed learning activities, higher teacher's training institution.*

Постановка проблеми. Сьогодні шляхи досягнення й реалізації індивідуальних можливостей тих, хто навчається, в умовах наукової організації й управління професійною підготовкою, невід'ємною складовою якої є самостійна навчальна діяльність, стають найбільш реальними. У розв'язанні завдань організації й управління освітнім процесом важлива роль відводиться викладачам і власне студентам – майбутнім учителям. Зростання складності навчальних завдань (програм), необхідність прогнозування кінцевого результату підготовки, спрямованого на оптимальний варіант засвоєння програм, навчальних посібників, зумовлює й обґрунтовує значущість організації й управління педагогічним процесом вищого педагогічного навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління в загальному розумінні, за В. Сластьоніним, визначається як діяльність, спрямована на вироблення рішень, організацію, контроль, регулювання об'єкта управління відповідно до заздалегідь заданої цілі, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Організація системи на вищому рівні функціонування передбачає поступовий перехід до

© О. Малихін, 2011

самоорганізації керованої системи. У монографії С. Кульневича "Педагогіка самоорганізації: феномен змісту" змістова частина самоорганізації спирається на моральну детермінацію свідомості тих, хто здійснюють певну діяльність. Автор вважає її основною, керуючою, морально значущою для особистості, і такою, що визначає її зміст. При цьому зовнішня організація в самоорганізуючому процесі є інструментом, що реалізує "запуск" особистісних структур у свідомості суб'єкта.

Ця ж ідея послідовно розкривається в роботах Г. Каджаспірової, в яких керівництво самостійною роботою студентів пов'язується з цілеспрямованим формуванням у них потреби самостійного пізнання.

Науковий аналіз принципів роботи механізму управління процесом навчання студентів знаходить своє відображення в роботах Т. Суслової. За твердженням автора, ефективному управлінню навчальною діяльністю найбільш сприяє комплексний характер різновиду навчальних занять при здійсненні контролю за самостійною роботою студентів. При цьому підкреслюється, що грамотне педагогічне керівництво освітнім процесом є однією з умов професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Виходячи з цього **мета даної роботи** полягає у визначенні специфічних ознак управління й самоуправління організацією самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Розв'язання заявлених навчальних завдань багато в чому залежить від цілісності навчально-виховної системи професійно-педагогічної підготовки, де серед аспектів управління домінує самостійність виконання завдань і їх осмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним компонентом навчального процесу у вищому педагогічному навчальному закладі є активна, цілеспрямована, самостійна пізнавальна діяльність студента, тобто самостійне вивчення змісту кожної окремої дисципліни: понять, теоретичних положень, методів розв'язання типових задач, методів оцінювання достовірності й точності рішень, а також оволодіння технікою застосування таких знань. У той же час навчальна діяльність студента не буде ефективною, якщо вона достатньою мірою не забезпечується, не організовується, не управляється і не контролюється викладачем.

З огляду на це можна виділити п'ять *методологічних положень*, на ґрунті яких будується система управління пізнавальною діяльністю суб'єкта навчання:

1. Знання як інформація і як способи діяльності та критерії оцінювання не передаються від викладача студенту в готовому вигляді, а засвоюються кожним окремим студентом у результаті активної, поетапної діяльності, яка певним чином спрямовується на досягнення визначеної цілі чи цілей.

2. Діяльність (у тому числі й пізнавальна) є завжди цілеспрямованою, і задля забезпечення ефективності цієї діяльності необхідно, щоб особистість була озброєна прогностичними уявленнями про результати цієї діяльності.

3. Якість засвоюваних знань й ефективність формування вмінь зумовлюють визначення методів викладання, а також комплекс навчально-методичного забезпечення – системи посібників, методичних рекомендацій з усіх тем, з урахуванням навчального плану й кількості годин, передбачених на вивчення курсу в цілому й на кожну окрему тему зокрема.

4. Процес навчання будується як система взаємодії викладача й студента, а також включає:

- самоуправління викладача з усвідомлення власної дидактичної системи (тобто системи представлення матеріалу, засобів і методів мотивації, планування, організації й контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів);
- оперативне управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів на основі розробленої викладачем дидактичної системи;
- систему самоуправління й самоконтролю студента в процесі його навчально-пізнавальної діяльності.

5. Самостійна робота є засобом організації пізнавальної діяльності студента. Самостійне активне й цілеспрямоване вивчення студентами навчального матеріалу, що організовується викладачем, – основна форма пізнавальної діяльності студента, на забезпечення якої має бути спрямовано діяльність викладача.

Організація й управління є цільовим, таким, що передбачає цілепокладання. Загальними ознаками цього процесу виступають:

- спрямованість на мету й кінцевий результат;
- наявність системи якісних і кількісних показників початкового, проміжного й остаточного результатів;
- чіткий розподіл обов'язків і відповідальності між учасниками процесу, їх функцій, координації за вертикальними й горизонтальними ознаками;
- відповідність планів нормативним документам;
- гнучкість системи.

Управління як процес містить у собі наступні стадії:

- інформаційну, пов'язану з вивченням ситуації

теперішнього й можливо майбутнього стану, виявлення проблем, потенційних ресурсів, перспектив;

- цільову, яка формує головну мету й її проміжні стадії;
- стратегічну – вироблення стратегії реалізації цілей;
- організаційну – формування засобів управління;
- реалізаційну (процесуальну) – впровадження програм;
- результативну – підведення підсумків.

У контексті досліджуваної проблеми стосовно організації й управління самостійною навчальною діяльністю студентів вищих педагогічних навчальних закладів найбільш значущим є *програмно-цільовий підхід*, який забезпечує порядок й організацію розв'язання конкретних проблем на сучасному етапі розвитку освіти й науки, залежно від цілей, які висуваються.

Організаційний й управлінський аспекти самостійної навчальної діяльності в межах цілісного освітнього процесу покликані забезпечити ефективне функціонування й розвиток педагогічного процесу, наукову організацію міжкомпонентних зв'язків взаємодії системи педагогічного процесу із соціальним середовищем у руслі тенденцій, перспектив розвитку компонентів і системи. При цьому мета сприймається як очікуване, ймовірне досягнення результату. У визначенні мети важливо встановити, який саме результат передбачається отримати, якими засобами й у який термін.

Цілеформувальними факторами виступають потреби й реальні можливості суб'єктів освітнього процесу. Поряд з цим цілі визначаються конкретністю, відповідають реальному стану речей, контролюються, ранжируються за ступенем значущості, ролі, узгодженості та співпідпорядкованості.

Відомо, що педагогічний процес, як соціальне явище, базується на основному законі, сутність якого полягає в обов'язковому оволодінні тими, хто навчається, соціальним досвідом, виробленим попередніми поколіннями. У ньому виявляються основні закони діалектики: закон єдності та боротьби протилежностей, переходу кількості в якість і закон заперечення заперечень, з якими пов'язані педагогічні закономірності (принципи), які характеризують навчально-освітній процес.

Таким чином, принципи педагогічного процесу відображають основні вимоги щодо організації професійно-педагогічної діяльності, невід'ємною складовою якої є самостійна навчальна діяльність студентів вищих педагогічних навчальних закладів. До системи принципів організації самостійної навчальної діяльності студентів в умовах вищого педагогічного навчального закладу нами було включено й обґрунтовано такі: самостійності в професійно-педагогічній спрямованості; гуманізації й гуманітаризації; наступності; науковості; свідомості й активності; системності, послідовності й раціональності; доступності й достатнього рівня складності; зв'язку теорії з практикою; професійно-педагогічної значущості знань; професійної компетентності. Але наведена система принципів не вичерпує всіх аспектів організації й самоорганізації досліджуваної діяльності з огляду на ще одного її суб'єкта – викладача вищого педагогічного навчального закладу.

В освітньому процесі викладач відіграє провідну управлінську роль, у тому числі й під час організації самостійної навчальної діяльності студентів, спираючись при цьому на принципи поєднання педагогічного управління з розвитком ініціативи й самостійності студентів; опори на позитивні якості тих, хто навчається, на їх "сильні" сторони (індивідуально-особистісний підхід); доступності й посильності навчання; врахування вікових особливостей; міцності й дієвості результатів самостійної навчальної діяльності й освіти в цілому, виховання й розвитку; свідомості й активності майбутніх учителів.

В усіх підходах викладач, поряд з активністю тих, хто навчається, виступає як той, хто акумулює їх творче потенційне первісне джерело. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів не є винятком.

Відповідно до цього й визначаються завдання, що зумовлюють цілеспрямованість педагогічного процесу в цілому й системи організації самостійної навчальної діяльності у вищій педагогічній школі зокрема.

Управління й самоуправління організацією самостійної навчальної діяльності виконує ряд функцій. У психолого-педагогічній науці прийнято педагогічні функції поділяти на дві групи – функції цілепокладання й організаційно-структурні. До першої групи входять орієнтаційна, розвивальна, мобілізуюча (стимулює психічний розвиток тих, хто навчається) й інформаційна функції. До другої групи належать конструктивна, організаційна, комунікативна і гностична функції [1].

Відносно досліджуваної проблеми організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів найбільш прийнятним є підхід до визначення функцій самоуправління розвитком особистості,

розроблений В. Сєріковим, і викладений ним у його авторській концепції особистісно орієнтованої освіти.

Відправним є положення В. Сєрікова про те, що особистісно орієнтована освіта – це не формування особистості з певними заданими властивостями, а створення умов для повноцінного вияву й відповідно розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу [5, 2]. Особистісними функціями автор називає такі вияви людини, які саме реалізують феномен "бути особистістю". У якості таких функцій виділено мотиваційну (прийняття й обґрунтування діяльності); опосередковуючу (відносно зовнішніх впливів і внутрішніх імпульсів поведінки); колізійну (введення прихованих протиріч дійсності); критичну (стосовно пропонованих зовні цінностей і норм); рефлексивну; змістоутворювальну; орієнтувальну (побудова особистої картини світу – індивідуального світогляду); функцію забезпечення автономності і стійкості внутрішнього світу, таку, що творчо перетворює, надає можливість самореалізуватися (прагнення до визнання власного образу "Я" серед оточуючих), забезпечує рівень духовності відповідно до прагнень (попередження редукції життєдіяльності до утилітарних цілей) [5].

Повнота вияву даних функцій у діяльності суб'єктів освітнього процесу дозволяє визначити, чи досяг освітній процес особистісного рівня свого функціонування, за якого функції викладача, який керує процесом формування особистості студента, стають функціями студента, який починає здійснювати самоуправління власним розвитком. Саме в цьому вбачаємо стрижневу ідею щодо самоуправління самостійною навчальною діяльністю студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Усе це зумовлює наслідки цілеспрямованого педагогічного впливу на процеси САМО, який відбивається в педагогічному результаті основної позиції процесу самореалізації: "людина – творець самої себе" [2, 87].

У визначенні умов, що забезпечують педагогічну підтримку організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, виходимо з положення про саморегуляцію діяльності, яку розглядають як "регуляцію, здійснювану людиною – суб'єктом діяльності, спрямовану на приведення можливостей людини у відповідність до вимог цієї діяльності" [4]. Положення про саморегуляцію дають можливість представити систему організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів як регульовану й керовану, механізми функціонування якої – у співвіднесенні індивідуальних можливостей студента з вимогами майбутньої педагогічної діяльності, у створенні умов подолання протиріч, що існують між ними.

Окремі ланки усвідомлюваної саморегуляції діяльності в цілому: "мета діяльності, модель значущих умов, програма дій, оцінка результатів, корекція", виявлених свого часу О. Осницьким, майже повністю узгоджуються з виділеними функціональними компонентами системи організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: мотиваційно-цільовим компонентом (мета й цілі діяльності); організаційно-структурним компонентом (модель значущих умов і її організаційно-структурна реалізація); процесуально-діяльнісним компонентом (програма дій і її реалізація в процесі здійснення самостійної навчальної діяльності); контрольно-оцінювальним компонентом (оцінка результатів самостійної навчальної діяльності); аналітико-прогностичним компонентом (аналіз, корекція і прогнозування самостійної навчальної діяльності); рефлексивним компонентом (дозволяє узагальнити все здобуте як результат перших п'яти компонентів і виводить на рівень циклічності через проекцію подальшого впливу на мотиваційно-цільовий компонент). Це також надає можливість представити функціональну структуру самостійної діяльності студента щодо управління власним розвитком (саморозвитком).

Основною ланкою, яка визначає особливості саморегуляції самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, є суб'єктно прийнята ціль, тобто ціль організації самостійної навчальної діяльності в тому вигляді, у якому її прийнято особистістю студента. Для того, щоб організувати послідовність дій відповідно до прийнятої цілі, потрібно співвіднести ціль з реальними умовами, в яких буде відбуватися її досягнення, і виділити педагогічні умови найбільш значущої з точки зору цілі.

Цей процес, на думку О. Осницького, здійснюється саме через "суб'єктну модель значущих умов діяльності". На основі такої моделі людина здійснює "програму дій", упорядкування діяльності, її засобів і способів. Наступною ланкою регуляції є оцінка результатів (самооцінка в процесі здійснення самостійної навчальної діяльності). На цьому етапі інформація про результат співставляється з критеріями успіху. На

основі інформації, отриманої на етапі "оцінки результатів", у межах "корекції" приймається рішення про те, чи потрібно вносити корективи, чи можна вважати поставлену ціль досягнутою [3].

Управління організацією самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, спрямоване на самореалізацію, має визначальне значення, оскільки воно несе в собі нормативну функцію, яку спрямовано на створення умов розвитку особистості майбутнього вчителя в репродуктивній і творчій діяльності, в основі яких лежить різне нормативне значення.

Різновид нормативності самостійної навчальної діяльності регулює, контролює, спрямовує цю діяльність, надаючи їй репродуктивного чи творчого характеру. Якщо студент керується певною нормою – стандартом, то його діяльність можна віднести до репродуктивного типу, який вимагає прилаштування до зразку. Але якщо студент керується нормою діяльності, яка передбачає створення чогось нового, то його дії можна віднести до продуктивного типу, що передбачає пошук нестандартних рішень, самовираження. Створення різних типів норм з метою забезпечення цілеспрямованого педагогічного впливу на процеси САМО в межах організації та здійснення самостійної навчальної діяльності зумовлює здійснення викладачем вищого педагогічного навчального закладу нормативної функції, а також її практичної реалізації, що в комплексі є тісно пов'язаною з аналітичною, критичною, регулюючою, контролюючою, коригувальною функціями.

Таким чином, організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів може виступати як спонтанний, так і керований процес. При цьому управління, пов'язане як з діяльністю викладача щодо педагогічного впливу на організацію самостійної навчальної діяльності студента, так і з усвідомленням власне студентом своїх індивідуальних властивостей і шляхів професіональної актуалізації. За таких умов у процесі організації та здійснення самостійної навчальної діяльності "зовнішні" параметри управління (моменти педагогічного управління (педагогічного впливу) і підтримки, вимоги щодо самостійної навчальної діяльності) переходять у "внутрішні" параметри управління (моменти самоуправління) [2, 87].

Висновки. Отже, говорячи про сутність організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів у загальному освітньому процесі навчальної та професійно спрямованої діяльності, розуміємо управління процесом самоуправління (діяльність суб'єктів освітнього процесу, першою чергою, самостійна навчальна діяльність особистості самого студента). За наявності управління можна говорити про діяльність, оскільки наявні всі її компоненти: мета (професійно-педагогічний саморозвиток); мотиви (оптимальні для кожного окремого індивіду способи діяльності); способи досягнення мети (самостійне навчання); результат (научіння як набуття індивідуального досвіду професійно-педагогічного саморозвитку). Виокремлені функції цілеспрямованого педагогічного впливу (легкого управління) дозволяють теоретично змоделювати педагогічні умови, педагогічну систему й цілісну модель системи організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. І все це підпорядковується актуалізації внутрішніх факторів самореалізації й самовдосконалення особистості студента вищого педагогічного навчального закладу.

1. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / Самсадин Бутохович Елканов. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.

2. Клинберг Л. Проблема теории обучения: [пер. с нем.] / Лотар Клинберг. – М.: Педагогика, 1984. – 256 с.

3. Осницкий А.К. О регуляторном опыте человека / А.К. Осницкий // Психология и школа. – 2005. – № 4. – С. 3 – 8.

4. Педагогика: учебное пособие / [ред. Ю.К. Бабанский]. – М.: Просвещение, 1988. – 479 с.

5. Сериков В.В. Личностный поход в образовании: концепция и технологии: монография / Владислав Владиславович Сериков. – Волгоград: Перемена, 1994. – 152 с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2010